

УДК 37.011.3-051:378.091.3:005.591.6
DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-2-86-98

Guide and guidance in educational operations

Провідник і провідництво в освітній діяльності

Vitaliy Zhadko,
doctor of philosophy, professor

Віталій Жадько,
доктор філософських наук,
професор

<https://orcid.org/0000-0003-2670-6143>

vit.zhadko@gmail.com

Petro Bidzilia,
candidate of historical sciences,
associate professor

Петро Бідзіля,
кандидат історичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0003-1139-415>

bidzilya.po@zsmu.zp.ua

Zaporizhzhia State
Medical University
✉ 26 Maiakovskiyi avenue,
Zaporizhzhia,
69035

Запорізький державний
медичний університет
✉ вул. Маяковського, 26,
м. Запоріжжя,
69035

Original manuscript received April 29, 2018
Revised manuscript accepted September 25, 2018

ABSTRACT

The article deals with the problem of determining the conductor as an active educator who possesses a philosophical level of world-view and methodological vision of the essence of a man as a social being, determined in his actions by the peculiarities of the biological psychophysiological organization. Some directions of practical implementation of the educators' consciousness are given to this level of human understanding by means of which, in the first place, should be carried out by the state in the person of people enlightened by the humanistic state mentality. Leadership is an active educational activity of the category of people who in each country make up a leading social layer, without which its progressive-humanist development is impossible. It is noted that the layer of the leaders should act as a leading force in the development of society. For this purpose, the state information policy on propagating not only the achievements of science and technology, but also those who, in fact ignoring the material conditions of their lives, tirelessly work in the direction of intelligent cognitive thinking, should become a means for this. Leaders are the devotees, this is the category of people who make every effort to "move from place" an inert mass of people, to break their peace of mind in order not to have a status of purely physical rest, but always in cooperation with the thinking movement, and not just with the movement of the body. Therefore, leadership is initiated with the birth of philosophy as "the mother of science", as the process of "thinking about thinking". Hence, the heroic efforts of the ascetics in their attempt to awaken the need in people not in figuratively associative but conceptual thinking, taking into account that the concepts represent the "soul of the method", forming an adequate human behavior.

Key words: *man, conductor, teacher, education, enlightenment, state, outlook, philosophy.*

Постановка проблеми. Реформа системи загальної та вищої освіти потребує також реформованої свідомості її виконавців. Адже практичною свідомістю є той її рівень, за якого знання органічно переходять в адекватні їх змісту уміння й навички.

Аналіз основних досягнень. Теоретичний вимір проблеми достатньо повний і всебічний. Серед новітніх досягнень на безумовну увагу заслуговує колективна праця "Провідництво в освіті. Від ідеї до вічності" за редакцією проф. І. Богданова. Здається, що її зміст охоплює всі важливі аспекти проблеми провідництва і значною мірою дає варіанти її вирішення. Безперечно, що вся історія розвитку філософського пізнання є прикладом подвижництва мислителів, які, попри нерозуміння їх сучасниками, переслідування й фізичне знищення, активно розробляли методологію наукового пізнання, спричинивши до започаткування Нової історії, епохи Просвітництва. Тому їх творчий потенціал є вихідним для цієї статті.

Виділення невирішеної проблеми. Потребує розширеного філософського осмислення поняття "провідництво", "провідник". На це звертає увагу у своїй передмові доктор філософських наук, акад. В. Андрущенко, наголошуючи на тому, що це "дослідження виявило потребу глибокого філософського та методологічного осмислення ролі провідництва не лише в історичному аспекті, а й перебудові та реформованні сучасної освіти" [8, 4].

Метою статті є спроба дати філософське обґрунтування поняття "провідник", завдяки якому його методологічне спрямування відповідним чином виконувало б основне **завдання** системи освіти, просвітництва й провідництва в ній, що зводиться до органічного переходу теоретичної ідеї в практичну площину, в ідею безпосереднього життя як провідників, так і тих, на кого спрямована їх подвижницька діяльність.

Виклад основного матеріалу. Якщо взяти до уваги, що філософія формує понятійний рівень мислення, засобами якого згідно з авторитетним твердженням М. Гайдегера, визнаного за деякими експертно-рейтинговими оцінками філософом №1 ХХ-го ст. тільки й можна вирішувати "останні й граничні" засади людського буття, то провідник, в першу чергу, той, хто найбільш адекватно відповідає на "поклик Буття сущого". При цьому відразу ж постають питання: "Що таке суще?", "До чого кличе суще?", "Кого воно кличе?", "Хто здатен адекватно відповісти на його поклик?"

Відповіді, загалом, відомі. Сущє – це закони буття; вони "кличуть" людину до закономірної діяльності; отже, адекватно відповісти на виклики буття може людина як суб'єкт пізнавально-практичної діяльності. Справді, може. Але не відповідає. У цьому головна проблема існування людства, яку мислитель позначив таким чином: "І хоча ми завжди і всюди перебуваємо у відповідності з Буттям сущого, на поклик Буття ми

зважаємо рідко. Відповідність Буттю суцього залишається нашим постійним місцеперебуванням. Проте спеціально і втілюваною нами домінантою поведінки вона постає досить рідко. Тільки коли це відбувається, ми вперше, власне, відповідаємо тому, з чим має справу філософія, яка крокує до Буття суцього. Відповідність Буттю суцього і є філософія, однак тоді й тільки тоді, коли ця відповідність здійснюється, і саме тому розкривається й розширює своє розкриття” [11, 120].

Постає наступне питання: “Чому людина не діє у відповідності до Буття суцього, хоча постійно пізнає його?”. Це завдання філософії і тієї категорії людей, які свідомо формують свою свідомість на рівні понятійно-категоріального способу мислення і діють згідно з його визначеннями. Адже філософія якраз і відповідає на питання “Чому так відбувається?”, а не “Як відбувається?”.

Спробуємо знайти певні варіанти відповідей. Почнемо з того, що перша відповідь нами вже отримана. А саме: ***провідником у системі освіти є людина, яка розвинула в собі філософський спосіб життєдіяльності як духовно-практичний.*** Тобто, для неї спосіб мислення не є простою інтелектуальною розвагою, яка задовольняє продуктивно-запитальний інтерес отриманими відповідями, але й спрямовує свою індивідуальну діяльність у визначеному їх змістом напрямку. Звичайно, що це надзавдання, це визначення в якості “ідеального типу” (М. Вебер). Адже людина, в тому числі й видатний мислитель, не народжується такою. Унаслідок цього спрацьовує той факт, що, як відзначали Ж. П. Сартр, А. Камю, “існування випереджає сутність”. Тобто, коли починаєш пізнавати суще, вже дієш за звичками, виробленими кожною людиною у зв’язку з суспільними умовами життя, які не складаються відповідно до вимог закону як суцього.

Так, Сенеку, безумовно, слід віднести до видатних мислителів, адже саме він розробив ті моральні настанови, згідно з якими мали б жити люди. Тобто, провідні ідеї він висунув і обґрунтував, але сам не діяв так, як про це писав. На закиди щодо такої практичної невідповідності, відповідав, що тому й пише про це, але діяти так не може. Проте, знаючи про таку невідповідність, намагається щодня бути більш адекватним, більш відповідальним. Так чинив і Г. Сковорода, стверджуючи, що кожного наступного дня хоче бути кращим від себе сьогоднішнього. Так жив видатний український педагог В. Сухомлинський: віддаючи серце дітям, він розумів свою власну відповідальність не лише за той рівень знань, який передавав учням, але й за те, чи й поза викладацькою діяльністю його спосіб життя відповідає тим настановам, які він, учительство загалом, безпосередньо демонструє суспільству.

Як додатковий аргумент, наведемо давньокитайську мудрість. Вона тим повчальна й актуальна, що, визнаючи щирість як “шлях Неба”, співзвучна з властивою українцям щирості. Хоча у нас вона, очевидно, наслідок буденної свідомості з її здоровим глуздом, а не результат глибоких міркувань: “Вчитель сказав: “Коли бачиш мудру людину, подумай про те, як уподібнитись їй” [5, 149]. Звичайно, не наслідуванням

зовнішнім манерам поведінки, а мудрістю рівня, властивого мудрецеві. Ось чому закликав: “Вчиться так, немовби ви не в змозі досягнути знань, немовби ви боїтесь їх втратити” [5, с.156]. При цьому наголошував, що вчитись потрібно “чотирьом речам: розумінню книг, моральній поведінці, відданості державі та правдивості” [5, 154].

Звичайно, що Конфуцій мав на увазі повагу до правителя, який також зобов'язаний бути не просто мудрим, а досконало мудрим. Аналогічна позиція була і у класиків античної філософії. Адже і Платон, і Аристотель вважали найкращою, правильною такою форму правління в державі, коли править монархія як принцип моністичного розуму, а не монархи, які, маючи абсолютну чи тривалу за часом владу, втрачають розум. В ідеальній державі Платона правлять мудреці, в реальному житті, вже за Філософом/Вчителем, як іменують завдяки Ф. Аквінському Аристотеля, є правильні й неправильні форми державного правління/управління. Врешті, країни Європи стали на цивілізований шлях тоді, коли визнали його провідником правових ідей. Адже саме він заманіфестував провідні ідеї, головна з яких: людина є політичною, в сенсі громадською, суспільною істотою. Вкрай важливо, аби їх знали не лише державні люди в Україні, але й педагоги, адже кожна людина отримує базові знання про природний і суспільний лад саме в школі.

Головні тези визначають людину саме як політичну істоту і яка в такому разі формує етико-правові доміанти своєї свідомості, витісняючи дикунські, варварські, тваринні. Державний спосіб організації сумісного життя є для людей природним, органічним, обов'язковим, тому той, “хто живе в силу своєї природи, а не внаслідок випадкових обставин, поза державою, той або недорозвинена в моральному відношенні істота, або надлюдина; його і Гомер засуджує, говорячи “без роду, без племені, поза законами, без домашнього вогнища»; така людина за своєю природою тільки й жадає війни” [3, 378-379]. На підтвердження того, що людина є суспільно-громадською істотою, наводиться вирішальний аргумент – лише людина серед усіх живих створінь наділена мовою, яка може “виражати і те, що справедливо і що несправедливо. Ця властивість людей відрізняє їх від решти живих істот: тільки людина здатна до сприйняття таких понять, як добро і зло, справедливість і несправедливість і т. п. А сукупність усього цього і створює основу сім'ї і держави. Первинною за природою є держава порівняно із сім'єю і кожним із нас; адже необхідно, щоб ціле передувало частині. ...Отож, очевидно, держава існує за природою і за природою передре кожній людині. ...А нездатний вступити у спільність, або, вважаючи себе істотою самодостатньою, не відчуває потреби ні в чому, вже не складає елементу держави, стаючи або твариною, або божеством.

У всіх людей природа вселила устремління до державної спільності, і перший, хто цю спільність організував, подарував людству найбільше благо. Людина, що знайшла своє завершення, – найдосконаліша зі всіх живих істот, і, навпаки, людина, що живе поза правом і законом, – найгірша зі всіх, бо несправедливість, що володіє

зброєю, найтяжча; природа дала людині в руки зброю – розумову і моральну силу, а ними цілком можна користуватися і в зворотний бік. Тому людина, позбавлена добродетності, виявляється найнещасливішою і дикою істотою, потворною в своїх ставках і смакових спонуканнях. Поняття справедливості пов'язане з уявою про державу, тому що право, яке служить мірилом справедливості, є регулюючою нормою політичної спільності” [3, 379-380]. Із наведених визначень людини як суб'єкта політичної спільності можна бачити, що для цього їй потрібно бути провідником ідей; не поспішати критикувати, а намагатись зрозуміти субстанціональний зміст, що належить видатному мислителю не як апологію існуючого типу держави, а як те, що слід здійснювати в системі освіти і просвітництва.

А. Тойнбі у своїй 12-томній праці “Дослідження історії” відзначив, що головна відмінність між примітивними суспільствами (їх близько 650) і цивілізаціями полягає в спрямованості *мімезису* (наслідування). З перших він повернутий у минуле, тому тут панує звичай, який зберігає статус-кво, статистику суспільного життя, консервуючи його. В інших він спрямований на творчі особистості, які ведуть за собою послідовників, дякуючи народам перспективу. Становлення суспільства-цивілізації йде в координатах “*виклик-і-відгук*”. Тобто, є виклик тяжкої життєвої ситуації, на який різні народи відгукуються по-різному, тому й створюють різні типи суспільно-цивілізаційного розвитку, або ж зовсім зникають з арени історії. Серед факторів виклику: суворі кліматичні умови, стимул нової землі, військові та воєнні поразки, тиск з боку інших народів на прикордонні землі, гноблення. Критерій розвитку – це поступ у напрямку самовизначення: прозаїчна формула, яка описує чудо того, як життя входить “у царство своє”. Цивілізація, таким чином, є способом життя, в якому будь-який зовнішній (природний або суспільний) виклик породжує відгук як внутрішню духовно-пізнавальну реакцію системи – індивіда чи суспільства. Відгук – це завжди осмислення пройденого шляху і вибір нового, визначеного більш вагомими гуманістичними цінностями у сферах політики, моралі, права, релігії, культури тощо. А всі ці смисли формує система освіти через своїх провідників, які мають бути на висоті філософського, а не вузько-професійного, розуму й розуміння.

Людина в собі є носієм соціально-духовної спільності, тому є взаємодією цілей, інтересів, потреб, які потрібно впорядкувати й гармонізувати. Із цією внутрішньою душевною взаємодією вона входить у зовнішнє з іншими людьми *су*-спільне існування, створюючи певний тип *суспільства*. “Суспільство – це “поле діяльності”, проте “джерело будь-яких видів діяльності слід шукати в індивідах, що його утворюють” [9, 215]. І це не просто індивіди, а надлюди; це люди, що не належать масі, але здатні зрушити властивий їй стан спокою та його міру – інерцію [див. 9, 215-220]. Якщо для творчої людини її цивілізаційний поступ є явищем внутрішньо психологічним (діяльність – екстаз – вищий рівень діяльності), то для суспільства напрям має бути іншим. А саме: *відхід-і-повернення*. *Відхід* означає, що людина сама стверджується на шляху філософського

пізнання трансцендентного. Для філософа важливо споглядання останнього розумом, а саме його споглядання є те, що зветься **теорією**. Філософ, який споглядає такий світ, відкриває новий, усвідомити який може лише незначна кількість наближених до нього, на яких він може впливати безпосередньо, проектуючи на них поле діяльності свого мислення. Але філософ не повинен бути лише філософом – він зобов'язаний бути царем, правителем. Це і є **повернення**, необхідне для просвітлення народу, але водночас небезпечне тим, що інерція народної темряви потужніша світла істини [див. 9, 220].

Підсумовуючи аналіз цивілізаційного саморозвитку суспільств, Тойнбі зазначає: “Розвиток відбувається в тих випадках, коли індивід, або творча меншина, або все суспільство відгукується на виклик, і не просто відгукується, а й породжує своїм відгуком інший виклик, який вимагає нового відгуку” [9, 242]. Що стосується занепаду цивілізацій, то він здійснюється трьома етапами: “спочатку творча меншість втрачає творчу силу, далі – нетворча більшість відмовляється від мімізису і – як наслідок – порушується єдність суспільства в цілому” [9, 247], оскільки творча меншість перероджується на “панівну меншість”.

Висловлена нами думка про те, що провідник має бути втіленням філософського розуму, базується найперше на тому, що саме філософія, закликаючи людину до самопізнання, сприяє розвитку аналітико-синтетичного мислення. Останнє, в свою чергу, є розвинена здатність до об'єднання різноманітного спільною і загально-необхідною основою. Свідомість, відображаючи різноманітні об'єкти природного й суспільного буття у вигляді певних образів цих об'єктів, є пасивним спогляданням. І тільки мислення як його внутрішня сутність, розкриває причинно-наслідковий зв'язок, стаючи об'єктивним провідником, який встановлює як суб'єкт-суб'єкту, так і об'єкт-об'єкту єдність “Буття суцього”. Не забуваймо, що мислення здійснюється як постійна цілеспрямована взаємодія нейронних структур головного мозку, а це електромагнітне поле малих взаємодій.

Тут також варто навести авторитетну думку філософів Нового часу започаткування Нової історії людини як мислячої істоти. Б. Паскаль, називаючи людину “мислячою очеретинкою”, наголошував, що “вся наша гідність полягає в мислях. Ось чим ми повинні підноситись, а не простором і протяжністю, яких нам не наповнити. Будемо ж добре мислити – ось початок моральності” [2, 304]. Д. Бруно відзначав: “Істина міститься в чуттєвому об'єкті, як у дзеркалі, розумі – засобом аргументів і розмірковувань, в інтелекті – засобом принципів і умовиводів, у духові – у власній і живій формі” [2, 166]. Звідси й відоме резюме Р. Декарта: “я мислю, отже, я існую”.

Людина з таким рівнем мислення, а це рівень філософський, стає носієм світового духу, світового розуму. І тому не може належати лише собі, адже в ній втілений дух загального як виключно об'єктивного. Так діяли вже античні мудреці, які постійно вели публічне життя, підштовхуючи пересічних людей до роздумів, мислення, пізнання його засобами суцього, а не на основі

звичного сприйняття наявного в його тілесній формі, властивого також і вищим тваринам. Цими людьми “керував”, “спрямовував” дух загального, який проводив через них свою приховану за зовнішніми формами сутність. Це і є те, що характеризує людину як провідника. Тому закономірно, що філософія виникла як школа мислення, філософія освіти і просвітлення темних свідчень органів сприйняття, що неправомірно сприймалися за знання, світлом істинних знань.

Не випадково, що буденна, а це завжди міфологізована свідомість, героїзуючи природну силу, обирає своїми провідниками певні божества, поселяючи їх на таку ж природну висоту у вигляді гори Олімп, як у Давній Греції, чи взагалі на небеса, як у християн. Ось чому Геракліт, дивлячись на людей, плакав, адже не те, що вони, але й навіть Гесіод, Піфагор, Ксенофан, Гекатей, будучи мудрими, не розуміли, що, для прикладу, день і ніч, життя і смерть – це прояв єдиного. Звідси його розпач: “Що у них за ум, що за розум? Вони вірять народним співцям і вважають своїм вчителем натовп, не знаючи, що більшість погано, а меншість добре. ... Адже існує єдина мудрість: пізнати замисел, який влаштував все через все” [1, 279].

Отже, провідники єдиного замислу – це подвижники, це та категорія людей, яка докладає максимальних зусиль для того, аби “зрушити з місця” інертну масу людей, порушити їх душевний спокій заради того, щоб він не мав статусу суто фізичного, а постійно перебував у взаємодії з рухом мислення, а не тільки з рухом тіла. Адже це єдність протилежностей як умова єдності. Тому провідництво започатковане разом із зародженням філософії як “матері наук”, процес “мислення про мислення” (Аристотель). Звідси просто-таки героїчні зусилля Сократа в його намаганні пробудити в людях потребу не в образно-асоціативному, але насамперед в понятійному мисленні. Звідси жертовність головного євангельського персонажа Ісуса Христа, який радив людям мати віру у власні духовні сили хоча б із гірчичне зернятко, оскільки в такому разі вони отримають можливість “спастись” від рабської залежності “від хліба єдиного” і взагалі від рабської психології. Доля обох відома – інертна маса засудила провідників. Така ж темна маса знищила й українську інтелігенцію не тільки у 20-30-ті роки ХХ-го ст., але й нині, коли викладання філософії та філософських дисциплін майже повсюдно переводиться на факультативні курси.

Хочеться нагадати, що Аристотель розрізняв рабство за обставинами, коли людина попадає в залежність від завойовників і тому не вважається нею, а знаряддям праці, яке вміє говорити, і рабство добровільне, коли вона не розвиває в собі навички мислення, тому стає виконавцем чужих думок і чужої волі. Їй це не подобається, але й немає бажання брати на себе “муки мислення”. Для сучасних педагогів-провідників вчення Філософа про чотири першопричини має стати методологічною основою для постійного вдосконалення своїх просвітницьких можливостей. Якщо його розуміти адекватно, а не вульгарно-матеріалістично, то його сутність полягає в наступному. Адекватно, у цьому разі, означає, що йдеться про людину, яка стає на шлях самопізнання, а не про буття, в якому її немає.

Отже, перша причина – це сутність, яку потрібно пізнати в будь-якому

об'єкті, але насамперед сутність самої людини як об'єкта для себе самої; друга причина – матерія, у якій сутність прихована; третя – початок руху пізнання сутності; нарешті, четверта – те, заради чого започатковується пізнання, а саме: заради блага порозуміння між людьми. Справа в тому, що матерією, яка з'єднує людей, є мова як засіб соціалізації. Щоб пізнати *приховані* у ній смисли, потрібно не просто вести діалог, а намагатись, слухаючи думки інших людей, не відкидати їх, не шукати предметно-речові відповідники слів, а знаходити *приховані* в них спільні смисли, ідеї, сутності, трансформувати слова в поняття як виразники сутності, а не копії/ейдоси речей. У такому випадку між людьми утверджується, якщо дотримуватись законів побудови діалогічно оформленого на рівні понять обміну думками, порозуміння, мир і злагода, стан калокагатії як поєднання істини, добра і краси, стан катарсису як очищення від суб'єктивізму з його бажанням перемогти в дискусії. Сократ як перший античний провідник-просвітитель темряви буденної свідомості, намагався це зробити. Він запитував про сутність, для прикладу, понять “краса”, “добро”, “мужність” тощо, а йому відповідали тим, що називали певні об'єкти, а не критерій віднесеності до їх змісту.

Таким чином, провідник, просвітитель – той, хто спрямовує свої соціально-духовні зусилля на виведення людей зі стану душевного спокою, властивого нематеріальним об'єктам, а не людині; той, хто відкриває їм *приховані потенції* й *актуалізує* їх. Провідництво – це активна просвітницька діяльність тієї категорії людей, які в кожній країні складають провідний суспільний прошарок, без якого неможливий її прогресивно-гуманістичний розвиток. При цьому вкрай важливо, щоб держава робила все можливе для визнання цього прошарку як системоутворюючого, а не такого, що заважає владі монополізувати її. Звідси завдання провідництва, просвітництва не в тому, щоб нав'язувати аудиторії, дуже бажано – зацікавленій у пізнанні, а не просто в фізичній присутності в ній як просторово визначеному приміщенні, абстрактні морально-етичні норми поведінки, а в тому, щоб, будучи *вихователями*, розкривати наявні в ній *здібності*, які вона *здатна* актуалізувати власними розумно-вольовими зусиллями, а не тільки запам'ятати. Звідси правдива теза про те, що *вихователь зобов'язаний бути вихованим*. У провідниках, як уже зазначалось, якраз і втілений “поклик Буття сущого”, на який відгукнутись здатні всі, якщо вони будуть проводити *навчально-освітнє, а не морально-настановче виховання*.

На підкріплення цієї тези наведемо деякі програмні думки Л. Фейербаха як представника гуманістично орієнтованої філософії, суголосної специфіці української педагогічної думки.

Перша. “Мислення – *безпосередня* діяльність, оскільки воно – *самодіяльність*. Ніхто не може за мене мислити; в істинності мислі я переконуюсь тільки *через самого себе*” [10, 63]. Не варто доводити, що це повністю відповідає українському індивідуалізму, але зовсім не егоцентризму. До речі, згідно з цим мислителем “соціалізм – це індивідуалізм”, але – політичний, що закріплює безумовне право на свободу думки.

Друга. “Не у владі філософії наділяти розумом, вона його *передбачає*; вона тільки *визначає* мій розум” [10, 63]. Це можливо за визнання самодостатності людини, здатної зусиллями власного розуму піднятися до визнання загальних вимог морального розуму, а не його нав’язування попри осмислене розуміння.

Третя. “Філософ тільки доводить мені до свідомості те, що я можу знати, він приєднується до моєї *духовної здібності*” [10, 63]. Завдання самої людини в тому, щоб перетворити *потенційну здібність* в *актуальну здатність*. Якщо людина бачить, що хтось здатний, вона може або заздрити, або ж намагатись піднятися на відповідний рівень. Для цього їй потрібно здійснювати не просто набір до закладів освіти, а добирати за властивими кожному талантами, здібностями.

Четверта. Лише філософія як “матір наук”, а не природознавство, “сходячи з вуст чи з-під пера, безпосередньо повертається до свого власного *джерела*” [10, 63], яким є кожна людина як мікрокосм. Тому будь-яке її “доведення є лише повернення відчуження мислі до *першоджерела* мислі” [10, 63].

П’ята. Звертаємо увагу, що вона підтверджує наведене нами розуміння вчення Аристотеля про чотири першопричини. “Смисл доведення не можна зрозуміти, не взявши до уваги значення *мови*. Мова є ні що інше, як *реалізація роду*, опосередкування Я і Ти, щоб усуненням їх індивідуальної розрізненості відтворити єдність роду” [10, 63]. Вкрай важливий умовивід для України, у якій система освіти ніяк не стає такою, що спирається на українську мову як базисну для державності. Дуже б хотілося, аби таке розуміння було властиве вчителю, народу загалом. Без цього він буде залишатись всього лише народонаселенням з його установкою на “хліб єдиний”, а не на “слово Господнє” як слово розуму.

Як висновок, шоста. “Навчати – не означає утлумачувати в голову, але вчитель бере до уваги активну здатність пізнання. Він передбачає в нас такий же розум, як у собі, передбачає спільне начало, спільне мірило, – тільки так ми зможемо їх зрозуміти. Ми повинні пізнати те, що пізнав він, ми повинні *в собі* набути те, що знайшов він, – адже мислення знаходиться *в нас*” [10, 64].

Подібним чином сформована система навчання сформує людину як мислячу істоту, як суб’єкта розумної волі, без якої немає істини в людській історії. “Мисль, що єднає *мене і тебе*, – *істинна* мисль. Це єднання є санкція, є знак, підтвердження істини, тільки тому, що саме єднання є істина” [10, 65].

У контексті цієї статті єдність має бути в першу чергу в середовищі педагогічної громадськості. Особливо тієї, яка зайнята в системі загально-обов’язкової шкільної освіти і яка активно реформується. Проте втілювати продуктивні новаторські ідеї має бути готове вчительство. Між тим свідомість людини не є такою податливою до змін, як це видається авторам реформ. Тут потрібно враховувати, що людина не є виключно соціалізованою істотою. Значно більшою мірою вона є істотою біологічною, такою, що тяжіє до стереотипної поведінки як рівноважної,

спокійної, адже втрата душевної рівноваги відразу ж позначається і на фізичному стані, на здоров'ї. Чи не тому в країні так повільно відбуваються зміни, що умонастрій переважної більшості населення орієнтований на традиційно-консервативний мімесис? Чи не спостерігаємо ми досить потужний спротив реформам в усіх сферах суспільного життя, включно із системою освіти?

Зважаючи на таку суперечливо-діалектичну природу людської сутності, є потреба звернути увагу на її визначення, яке дає сучасна філософська антропологія. Лауреат Нобелівської премії в галузі медицини (галузі етології – науки про поведінку вищих стадних тварин) К. Лоренц звернув увагу на вісім смертних гріхів цивілізованого людства, серед яких, з огляду на мету цієї статті, виділимо такі. **“3. Біг людства навивпередки з самим собою у зв'язку зі згубним для нас прискореним розвитком техніки, що робить людей сліпими до всіх справжніх цінностей і не залишає їм часу для справді людської діяльності – мислення.** (виділено нами – авт.). **5. Генетична деградація.** У сучасній цивілізації немає жодних факторів, крім “природного правового почуття” і низки вицілених правових традицій, які могли б чинити селекційний тиск на користь розвитку та збереження норм суспільної поведінки, необхідні тим більше, чим більше розростається суспільство. Не можна виключати, що багато проявів інфантильності, що перетворюють значні групи нинішньої “бунтівної молоді” в суспільних паразитів, можуть бути зумовлені генетично. ...**6. Розрив із традицією.** Він настає, коли досягається критична точка, за якою молодшому поколінню більше не вдається досягати взаєморозуміння зі старшим, не кажучи вже про культурну тотожність із ним. Тому молодь поводить ся зі старшими як із чужою етнічною групою, відчуваючи до них “національну ненависть”. Ця тенденція має своєю головною причиною недостатній контакт між батьками й дітьми, що викликає патологічні наслідки вже в грудних немовлят. **7. Зростання індоктринації людства.** Збільшення числа людей, що належать до однієї і тієї ж культурної групи, разом із удосконаленням технічних засобів впливу на суспільну думку, призводить до такої уніфікації поглядів, якої до цього часу не знала історія” [6, 51-52].

Отже, уніфікація поглядів – серйозна загроза й перехода будь-яким новаторським починанням. Тим більше для пострадянської людини, яка формувалась в уніфікованій монокультурній державі. Ось чому цей видатний вчений і мислитель прийшов до невтішного висновку про те, що “явищам дегуманізації... сприяє псевдо-демократична доктрина, згідно якої суспільна думка і моральна поведінка людини зовсім не визначаються будовою її нервової системи і органів відчуття, вироблених еволюцією виду, а формуються в її онтогенезі виключно під впливом умов того або іншого культурного середовища” [6, 52]. А тому він вважав, що людство було б краще, якби воно не ідеалізувало себе, а сприйняло науково-об'єктивне визначення людини як **homo sapiens est homo demens – розумний безумець**. Його навіть видатний вчений і методолог науково-філософського рівня пізнання Е. Морен, довівши, що людина є єдиною істотою, яка вносить хаос і безлад у гармонійно впорядкований

еволюційний розвиток природи. “Як можна не помітити, що найбільш біологічні явища – секс і смерть – в той же час більш за все просякнуті символами культури? ... Людина за своєю природою – істота культурна, оскільки вона за своєю культурою – істота природна” [7, 84].

У чому ж причина безумства? У тому, як мікрокосм, вона хоче охопити неохоплюване, тому її втручання у природне середовище не знає меж. Але є вихід, який має бути відомим “вихованим вихователям”, тобто провідникам молоді, що усвідомлюють висновки філософської антропології, а саме, з відкриттям явища імпресингу, за що їй присуджена Нобелівська премія. Значення цього терміна такі: натиск, настійливість, вторгнення, тиснення, нападання, набіг, насилля, ставлення клейма, закарбування [4, 500]. Радянський учений-генетик і водночас провідник-просвітитель В. Ефроймсон відзначає, що імпринтинг у тварин діє в перші години їх народження, а імпресинг у дітей в перші роки їх життя. Більше того, “дитина до восьми років вже досягає 90% всіх своїх інтелектуальних можливостей” [12, 24]. Слід брати до уваги той факт, “що і гнучкість, і стійкість, і енергія – значною мірою вроджені властивості. Однак коли б найперше мама, а також вихователі і вчителі розуміли, настільки важливо розрізняти в дитині її особливості й нахили, багато надзвичайно обдарованих людей з юності, з дитячих літ могли почати сходження на доступні їм вершини людського духу” [12, 26].

Варто сказати, що це не нове відкриття для тих, хто йде шляхом філософського ривка самопізнання. Адже цей процес започатковується від сильних вражень (див. значення терміна імпресинг), які виводять людину зі стану душевної рівноваги, отже, формують душу як орган пізнання, оскільки є життєва потреба в рівноважному стані. Його й відновлює мислення як пояснення, які, у свою чергу, ставлять нові запитання і новий пошук відповідей. Причому, “імпресингами називаються не нав'язувані батьками враження, а агресивний вплив зовнішнього світу, який проломлює всі перегородки, втручаючись у життя дитини” [12, 28]. Через що й потрібно використовувати той ранній період у житті, коли допитливість є ледь не основною рисою свідомості, яка з часом затухає, задовольняючись певними стереотипами, що фактично знищують “здивування як початок філософії” (Аристотель). Ніби звертаючись до нашої аудиторії, В. Ефроймсон в іншій праці стверджує: “Кожен видатний учений повинен мати потяг до влади, яка виражається в пропаганді свого вчення. Праці вченого без цього потягу залишаються непоміченими, і пропадають дарма... Генетичне вивчення потягу до влади у вчених не менш істотне, чим у політиків, полководців, деспотів. Найсильніше він діє у фанатиків певного вчення, які прагнуть підкорити йому весь світ” [13, 6].

Нам здається, що ми достатньо аргументовано, спираючись на авторитет видатних мислителів, довели необхідність для провідників-педагогів мати фундаментальне філософське підґрунтя власної свідомості в її загальнолюдському, а не вузько-професійному сенсі. Тому перейдемо до **висновків і пропозицій**.

Оскільки людина є істотою політичною, такою, що знаходить своє

завершення у створенні держави, то саме такі органи зобов'язані всіляко пропагувати діяльність провідників у системі освіти як головної провідної сили розвитку суспільства. Адже не політики, а освітяни й науковці визначають його. Засобом для цього має і повинна стати державна інформаційна політика щодо пропагування не стільки досягнень науки і техніки, скільки тих людей, які невтомно працюють над розумно-пізнавальним мисленням. Для цього не так багато потрібно. Варто ініціювати прийняття Закону України про обов'язкове квотування на всіх ЗМІ, включно з приватними, виступів учених, педагогів-новаторів, активних популяризаторів наукових досягнень. Успішність реформ буде залежати від того, настільки в установах підвищення кваліфікації викладацький контингент буде складатись із провідних філософів і педагогів відповідних академічних установ, з тих, для кого творче свободомислення є провідною ідеєю життя.

Література

1. Антология мировой философии: В 4-х т. / Ред.-сост. В.В. Соколов. – М. : Мысль, 1969. – Т.1. – 936 с.
2. Антология мировой философии: В 4-х т. / Ред.-сост. В.В. Соколов. – М. : Мысль, 1969. – Т.2. – 776 с.
3. Аристотель. Политика // В кн.: Аристотель. Сочинения. В 4-х т. – М. : Мысль. – 1983. – Т.4. – С.375-644.
4. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. / И.Х. Дворецкий. – М., "Русский язык". Изд. 2-е, перераб. и доп. – 1976. – 1096 с.
5. Древнекитайская философия. В 2-х т. – М.: Мысль, 1972. – Т.1. – 363 с.
6. Лоренц К. Восемь смертных грехов цивилизованного человечества / К. Лоренц // "Вопросы философии". – 1992. – №3. – С.39-53.
7. Морен Э. Утраченная парадигма: природа человека / Э. Морен. – К. : КАРМЭ – СИНТО. – 1995. – 240 с.
8. Провідництво в освіті. Від ідеї до вічності.: Колективна монографія / За заг. ред. проф. І. Богданова. Передмова академіка НАПН України В. Андрущенка. – К.: Освіта України, 2017. – 368 с.
9. Тойнбі А. Дослідження історії / А. Тойнбі. – К.: Основи. – 1995. – Т. 1. – 615 с.
10. Фейербах Л. К критике философии Гегеля // В кн.: Л. Фейербах. Избранные философские произведения. В 2 т. – М.: Госполитиздат. – 1955. – Т. 1. – С.53-96.
11. Хайдеггер М. Что это такое – философия? / М. Хайдеггер // Вопросы философии. – 1993. – №8. – С.113-123.
12. Эфроимсон В.П. Загадка гениальности / В.П. Эфроимсон. – М.: Знание, 1991. – 64 с.
13. Эфроимсон В.П. Генетика этики и эстетики / В.П. Эфроимсон. – СПб: Талисман, 1995. – 288 с.

References

1. Sokolov, V.V. (Ed.). (1969). *Anthology of world philosophy* (Vol. 1). Moscow: Thought.
2. Sokolov, V.V. (Ed.). (1969). *Anthology of world philosophy* (Vol. 2). Moscow: Thought.
3. Aristotle. (1983). *Politics. Oeuvre* (Vol. 4, pp. 375-644). Moscow: Thought.

4. Dvoretzky, I. Kh. (1976). Latin-Russian Dictionary (2-nd ed.). Moscow: The Russian language.
5. Ancient Chinese philosophy. (1972). (Vol. 1). Moscow: Thought.
6. Lorentz, C. (1992). Eight mortal sins of civilized humanity. Philosophical questions, 3, 39-53.
7. Moren, E. (1995). Lost paradigm: human nature. Kyiv: CARME – SYNTO.
8. Bogdanov, I. (Ed.). (2017). Leadership in education. From Idea to Eternity: Collective Monography. Foreword of V. Andrushchenko – the Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv: Education of Ukraine.
9. Toynbee, A. (1995). A Study of History (V. Schovkun, Trans.) (Vol. 1). Kyiv: Fundamentals. (Original work published 1934)
10. Feuerbach, L. (1955). To the critique of Hegel's philosophy. In Selected philosophical works (Vol. 1, pp. 53-96). Moscow: Gospolitizdat Publ. (Original work published 1839)
11. Heidegger, M. (1993). What is it philosophy? Philosophical questions, 8, 113-123.
12. Efromson, V.P. (1991). Riddle of genius. Moscow: Knowledge.
13. Efromson, V.P. (1995). Genetics of Ethics and Aesthetics. Saint Petersburg: Talisman.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається проблема визначення провідника як активного просвітителя, що володіє філософським рівнем світоглядно-методологічного бачення сутності людини як суспільної істоти, зумовленої у своїх діях особливостями біологічної психофізіологічної організації. Пропонуються певні напрямки практичного втілення у свідомість педагогів саме такого рівня розуміння людини засобами, які насамперед має здійснювати держава в особі людей, просвітлених гуманістичним державницьким умонастроєм. Зокрема, дається таке визначення: провідник, просвітник, просвітник той, хто спрямовує свої соціально-духовні зусилля на виведення людей зі стану душевного спокою, властивого нематеріальним об'єктам, а не людині; той, хто відкриває їм приховані в ній потенції і актуалізує їх. Провідництво – це активна просвітницька діяльність тієї категорії людей, які в кожній країні складають провідний суспільний прошарок, без якого неможливий її прогресивно-гуманістичний розвиток. Відзначається, що саме прошарок провідників має виступати провідною силою розвитку суспільства. Засобом для цього має і повинна стати державна інформаційна політика щодо пропагування не тільки й не тільки досягнень науки і техніки, скільки тих людей, які, фактично ігноруючи матеріальні умови свого життя, невідомо працюють над розвитком пізнавального мислення. Провідники – це подвижники, та категорія людей, яка докладає максимальних зусиль для того, аби “зрушити з місця” інертну масу людей заради того, щоб вона не мала статусу суто фізичного спокою, а постійно перебувала у взаємодії з рухом мислення, а не тільки з рухом тіла. Тому провідництво започатковане разом із зародженням філософії “матері наук”, як процес “мислення про мислення”. Звідси просто-таки героїчні зусилля подвижників у їх намаганні пробудити в людях потребу не в образно-асоціативному, в понятійному мисленні, зважаючи на те, що поняття являють собою “душу методу”, формуючи адекватну поведінку людини.

Ключові слова: *людина, провідник, вчитель, освіта, просвітництво, держава, світогляд, філософія.*